

G‘ALLA EKINZORLARIGA ZARAR YETKAZADIGAN ZARARLI XASVANING BIOLOGIYASI, TARQALISHI VA ZARARI

O‘rishaliyeva Nazokatoy Ikromjon qizi,

Adxamjonova Mushtariybonu O‘ktambek qizi

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada qishloq xo‘jaligining eng asosiy ozuqa ekini hisoblangan bug‘doy va uning ashaddiy zararkunandasi haqida so‘z boradi. Hozirgi kunda g‘alla ekinlariga 50 dan ortiq turli zararkunanda hasharotlar zarar yetkazayotgani aniqlangan. Shuningdek maqolada zararli xasvaning biologik xususiyatlari, yashash sharoiti, tarqalishi va zarar yetkazishi haqida ma‘lumotlar keltirilgan bo‘lib, shu asosida zararli xasvaga qarshi agrotexnik kurash chora-tadbirlari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: G‘alla ekinlari, bug‘doy, zararli xasva, zararkunanda.

TO GRAIN FARMERS. BIOLOGY, DISTRIBUTION AND DAMAGE OF A HARMFUL PEST

ABSTRACT

This article talks about wheat, which is considered the main food crop of agriculture, and its worst pest. Today, more than 50 different insect pests have been found to damage grain crops. Also, the article describes the biological characteristics of harmful insects, living conditions, information on its spread and damage is given, and on the basis of this, agrotechnical control measures against harmful insects are described.

Key words: Cereal crops, wheat, harmful weed, pest.

Kirish: Yer yuzida iqlim o‘zgarishi, turli ofatlar, suv tanqisligi, qurg‘oqchilik kabi xolatlar yildan-yilga oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirishni qiyinlashtirmoqda. So‘ngi yillarda axoli sonining jadal o‘sib borayotgani esa vaziyatni yanada keskinlashtirmoqda. Shu sababli boshqoli don mahsulotlariga bo‘lgan talab tobora ortib bormoqda. Yurtimizda 2022-yilda boshqoli don ekinlari yetishtirishda yuqori hosildorlikka erishish borasidagi ilmiy asoslangan ishlar olib borildi. Quyida mamlakatimizda boshqoli don ekinlarini turli zararkunanda va kasalliklardan ximoya qilish borasida olib borilayotgan ishlar haqida so‘z boradi. Hozirgi kunda eng dolzarb muammo dunyo axolisini oziq ovqatga bo‘lgan ehtiyojini qondirish hisoblanadi.

Biologiyasi: Zararli xasva (*Eurygaster integriceps* Put) Qandalalar (Hemiptera) turkumi vakili hisoblanadi. Zararli hasvaning bo‘yi 10-12 mm bo‘lib, tanasining rangi sariq yoki sarg‘ish-kulrang sirti marmarsimon naqshli. Qalqonining tubida ikkita oqish dog‘i bor. Tuxumlari bochkasimon bo‘lib yashilroq rangda, kattaligi 1.0-1.1 mm keladi. Tuxumdan chiqqan lichinkalar deyarli yarim yumaloq shaklda, sarg‘ish-qo‘ng‘ir tusda bo‘ladi, ammo kattalashgan sari bo‘yiga cho‘zilib, rangi biroz oqaradi. Ikkinchi yoshdan boshlab lichinkalarda sassiq xid chiqarish bezlari rivojlana boshlaydi. Beshinchi yoshni o‘tagandan so‘ng yetuk hasharotga aylanadi. Xasva qandalalarining tuxum qo‘yishi aprel oyida boshlanadi. Tuxumlarini odatda 7 donadan ikki qator qilib joylashtiradi. U tuxumlarini barg bandiga va poyaning o‘shish konusiga yaqinroq joyga qo‘yadi. Bitta urg‘ochi xasva o‘rtacha 35-40 xatto 150 tagacha tuxum qo‘yadi.

Tarqalishi: Zararli xasva g‘alla ekiladigan barcha mamlakatlarda jumladan Rossiya, Qozog‘iston, Ukraina, Xitoy, AQSH, Hindiston, Kanada va boshqa davlatlardagi katta maydonlarga zarar yetkazib kelgan va kelmoqda. Internet malumotlariga ko‘ra Rossiya dunyodagi eng yirik bug‘doy eksport qiluvchi mamlakat hisoblanadi. Ukraina esa bu borada beshinchi o‘rinda turadi. Uning jahon bug‘doy eksportidagi ulushi 30% ni tashkil etadi. Hindiston kuchli qurg‘oqchilik tufayli eksportni to‘xtatganini elon qilganidan keyin narx yana 6% ga ko‘tarildi.

Zarari: Xasva voyaga yetgan va lichinkalik davrida o‘simlikning barg, poya va boshloqlari shirasini so‘rib zararlaydi. Zararlangan don burushib, to‘liq yetilmay, puch bo‘lib qoladi va hosildorlik kamayib ketadi. Zararli xasva voyaga yetgan holda asosan dala atrofidagi uvatlarda yoki o‘simliklar qoldiqlari ostida to‘planib qishlab chiqadi. Mart-aprel oylarida o‘rtacha harorat 15-20 °C ga yetganda qishlov joylaridan chiqib g‘alla maydonlariga uchib o‘ta boshlaydi, bu g‘allaning tuplanish davriga to‘g‘ri keladi. Qandalalar asosan don-dukakli o‘simliklarni zararlaydi. Zararli hasva so‘ruvchi zararkunanda hasharot bo‘lib o‘simlik rivojlanishining erta fazalarida zararlasa poya qiyshayib, barglari sarg‘ayib ketadi. Agar boshloq asosini zararlasa boshloq rivojlanishdan to‘xtab qisman yoki butunlay oqarib qoladi. O‘simliklarning xasva bilan zararlangan joyida oqish dog‘ hosil bo‘ladi. Xasva kuchli zararlangan maydonlarda hosildorlik 50 foizgacha kamayib ketishi mumkin. Zararli hasva aniqlangan maydonlarda agar, 1m² da o‘rtacha yetuk qandala 2 dona yoki yangi tuxumdan chiqqan lichinkalari o‘rtacha 7-8 donadan ko‘proq bo‘lsa kimyoviy ishlov o‘tkazish zarur bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Xo‘jaev SH.T. Entomologiya, qishloq xo‘jalik ekinlarini himoya qilish va agrotoksikologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2010. – 355 b.
2. Xo‘jaev SH.T., Sattarov N., YUsupova M., YUldashev F., Mamatov K.SH. Pestitsid va foydali hasharotlar //O‘simliklarni zararkunandalardan himoya qilishda ilg‘or tajriba (maqolalar to‘plami). – Toshkent, 2008. – B. 55-57.
3. Olimjonov R.A. “Entomologiya”-Toshkent: O‘qituvchi-1977.
4. Murodov S.A. “Umumiy entomologiya kursi”.-Toshkent: “Mehnat” -1986
5. Kimsanboyev.X.X., O‘lmasbayeva R.SH., Xalilov Q.X.-“Umumiy va qishloq xo‘jalik entomologiyasi”.Toshkent: O‘qituvchi-2002.
6. Dadayev S., Saporov S. “Zoologiya”Toshkent -2010.
7. Yaxontov V.V. “O‘rta Osiyo Qishloq xo‘jaligi zararkunandalari”.Toshkent-1962.